

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
МУКАЧІВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

НАУКА МАЙБУТНЬОГО

ЗБІРНИК НАУКОВИХ ПРАЦЬ СТУДЕНТІВ,
АСПРАНТІВ ТА МОЛОДИХ ВЧЕНИХ

Випуск 1(9), 2022

Мукачево

Рекомендовано до друку та поширення через мережу Інтернет
Вченою радою Мукачівського державного університету
(Протокол №17 від 28.04.2022 р.)

Головний редактор:

Гоблик Володимир Васильович – доктор економічних наук, професор, перший проректор, Мукачівський державний університет

Заступник головного редактора:

Молнар Тетяна Іванівна – голова Наукового товариства студентів, аспірантів, молодих вчених, Мукачівський державний університет

Відповідальний секретар:

Бабіля Марина Василівна, Мукачівський державний університет

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Кабачій Василь Миколайович - к. ф-м. н., доцент, завідувач кафедри машинобудування, природничих дисциплін та інформаційних технологій;

Качур Мирослава Михайлівна – к. пед. н., доцент кафедри теорії і методики музичної освіти;

Кобаль Василь Іванович - к. пед. н., доцент, проректор з науково-педагогічної роботи;

Козарь Оксана Петрівна – д-р. т. н., професор, академік Української технологічної академії (м. Київ), завідувач кафедри легкої промисловості і професійної освіти;

Корнієнко Інокентій Олексійович – к. психол. н., доцент кафедри психології;

Лужанська Тетяна Юріївна – к. географічних наук, доцент, декан факультету туризму та готельно-ресторанного бізнесу;

Малець Олександр Омелянович – д-р. і. н., доцент, завідувач кафедри суспільних дисциплін та фізичної культури;

Мілашовська Ольга Іванівна – д-р. е. н., професор, завідувач кафедри готельно-ресторанної справи;

Моргун Алла Володимирівна – к. філол. н., доцент, декан гуманітарного факультету;

Попович Наталія Михайлівна – д-р. пед. н., доцент, завідувач кафедри музичного мистецтва;

Прокопович Лідія Сигізмундівна – к. філол. н., доцент, завідувач кафедри філологічних дисциплін та соціальних комунікацій;

Проскура Володимир Федорович – д-р е. н., професор, завідувач кафедри менеджменту та управління економічними процесами;

Реслер Марина Василівна - д-р е. н., професор, академік Академії економічних наук, декан факультету економіки, управління та інженерії;

Стегней Маріанна Іванівна - д-р. е. н., професор кафедри економіки та фінансів;

Теличко Наталія Вікторівна – д-р. пед. н., професор, завідувач кафедри англійської філології та методики викладання іноземних мов;

Товканець Ганна Василівна - д-р пед. н., професор, завідувач кафедри теорії та методики початкової освіти;

Фізеші Октавія Йосипівна – д-р. пед. н., професор кафедри педагогіки дошкільної та початкової освіти;

Черепаня Наталія Іванівна – к. пед. н., доцент, завідувач кафедри теорії та методики дошкільної освіти;

Черничко Тетяна Вікторівна - д-р. е. н., професор, завідувач кафедри економіки та фінансів.

2. Закарпаття 1919 – 2009 років: історія, політика, культура: україномовний варіант українсько-угорського видання / під ред. М. Вегеша, Ч. Фединець. – Ужгород: Поліграфцентр «Ліра», 2010. – 720 с.
3. Кремінь В. Г. Освіта і наука України: шляхи модернізації (Факти, роздуми, перспективи) / В. Г. Кремінь. – К.: Грамота, 2003. – 216 с.
4. Фізеші О. Й. Початкова школа на Закарпатті (друга половина ХІХ – початок ХХІ ст.): монографія / О. Й. Фізеші. – Ужгород: МДУ, 2015. – 528 с.

УДК 002:5:502:[37.015.31:5:005.336.2-053.5]

Кузьма-Качур М.І.
канд. пед. наук, доцент,
Мукачівський державний університет
Ковалів Я.М.
здобувач вищої освіти ОС «Магістр»,
спеціальність 013 «Початкова освіта»,
Мукачівський державний університет

ПІДРУЧНИК З КУРСУ «Я ДОСЛІДЖУЮ СВІТ» ЯК ЗАСІБ РОЗВИТКУ ПРИРОДНИЧО-НАУКОВОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

У статті розкрито значення підручника в організації освітнього процесу у початковій школі, проаналізовано можливості використання його на уроках. Зосереджено увагу та функціях підручника загалом та підручників для початкової школи згідно концепції НУШ. Виділено перелік умінь, формуванню яких сприяє систематична організація роботи з підручником «Я досліджую світ».

Ключові слова: *молодші школярі, підручник «Я досліджую світ», функції підручника, освітній процес.*

The article has revealed the importance of the textbook in the organization of the educational process at primary school, analyzed the possibilities of using it during the lessons. Attention has been focused on the functions of the textbook in general and textbooks for primary school according to the conception of New Ukrainian School. We have selected the list of skills, the formation of which has been

facilitated by the systematic organization of work with the textbook "I explore the world".

Key words: *junior schoolchildren, textbook "I explore the world", textbook functions, educational process.*

Всі засоби формування природознавчої компетентності утворюють єдину систему, компоненти якої тісно взаємопов'язані. Ці зв'язки визначаються змістом, методами та методикою навчання, особливостями засвоєння предмета, а також функціональними властивостями індивідуальних засобів навчання. При використанні засобів навчання необхідно враховувати взаємозв'язки, які існують між компонентами системи і специфічними характеристиками кожного компонента. Важливим засобом навчання нині залишається підручник, друкований чи електронний. Він виступає багатофункціональним джерелом знань, засобом усвідомлення інформації, яку отримали з інших джерел або на інших етапах уроку. Підручник, як один з видів навчальної літератури, посідає чільне місце в історії педагогіки, починаючи від Я. Коменського і К. Ушинського і до сьогоднішніх днів. Водночас, користуючись підручником, здобувачі початкової освіти вчать самостійно працювати з текстом, малюнками, ілюстраціями та іншими компонентами методичного апарату задля набуття нових складових загальних та предметних компетентностей.

Організація роботи з підручником «Я досліджую світ» при вивченні змісту природничої освітньої галузі сприяє формуванню таких умінь:

- виділяти в тексті підручника суттєве, головне;
- вибрати другорядне або вже відоме;
- визначити, що нового вивчили;
- пов'язувати новий матеріал із раніше вивченим його представленням у загальній системі знань, умінь та навичок;
- встановити причинно-наслідкові зв'язки між предметами, явищами про які йдеться у статті;
- відповідати на запитання, робити вправи, подані в кінці теми;
- використовувати ілюстрації підручника як джерело знань;
- переказати текст власними словами;
- пов'язувати зміст власного життєвого досвіду, наводити приклади.

Сучасні аспекти підручникотворення для учнів початкової школи найповніше розгорнено в працях Т. Байбари, Н. Бібік, М. Бурди, Н. Коваль, Я. Кодлюк, О. Савченко та ін. Зокрема М. Бурда зазначає, «що шкільний підручник – це книга, в якій систематизовано викладаються основи знань з певної освітньої дисципліни (предмета) на рівні сучасних досягнень науки та

культури з урахуванням вікових можливостей учнів і вимог шкільної програми. Шкільний підручник є складовою системи засобів навчання» [2, с. 1005].

Академік О. Савченко у своїх дослідженнях зазначає, що «зміни парадигми шкільної освіти впливають на переосмислення функцій і ролі підручників, активізують пошук нових для досягнення високих результатів навчального процесу, вказуючи на те, що традиційні функції – інформаційна, виховна, розвивальна та ін. – доповнюються ще двома – технологічною та ілюстративною [5, с. 207].

Теоретичне осмислення розвитку поглядів на підручник як засобу забезпечення засвоєння змісту відображено в дослідженнях науковця Я. Кодлюк. Дослідниця здійснила пошук і систематизацію різних теорій щодо типологізації навчальної літератури, подала визначення функцій кожного виду, здійснила опис суттєвих структурних компонентів та вимог до аналізу й оцінювання підручників, що має велике значення для конструювання шкільної книги [3]. Науковці зосередили увагу на структурі, організації змісту та функціях сучасного підручника природознавства [1].

Таким чином, аналіз поглядів учених і дослідників на проблему функціонального призначення підручників свідчить, що проблема є актуальною і на часі, адже процеси реформування освіти створюють нові передумови та вимоги до їх формування та впровадження в навчальний процес.

Мета статті – описати значення шкільного підручника та його функцій у освітньому процесі інтегрованого курсу «Я досліджую світ».

Письмовим джерелом знань, необхідних для організації навчальної діяльності здобувачів початкової освіти є підручник. Розвиток умінь роботи з підручником, як навчальною літературою, є особливо актуальним для вивчення природничої освітньої галузі. Користуючись підручником здобувачі початкової освіти вчаться:

- самостійно опрацьовувати зміст тексту;
- проводити спостереження та досліди;
- фіксувати результати спостережень та експериментів;
- здійснювати самоконтроль за результатами самостійної роботи.

Навчальний підручник є носієм певного обов'язкового навчального матеріалу, відображеного в тексті. Він покликаний полегшити засвоєння і закріплення учнями змісту теми, допомогти самостійно опанувати та заповнити прогалини в знаннях. Реалізація означеного пов'язана, в основному, з позатекстовими компонентами методичного апарату і, перш за все, з апаратом для організації засвоєння матеріалу. Запитання і завдання підручника дозволяють здійснювати контроль за процесом засвоєння навчального

матеріалу та спрямовувати діяльність учнів на самостійну роботу як у класі, так і вдома.

З метою формування навичок користування підручником, вчитель на кожному уроці повинен планувати роботу з ним. Вона може бути різною:

1. Перед вивченням нового розділу вчитель знайомлює учнів з його змістом в підручнику і головними завданнями навчання. Перш ніж сформулювати завдання, можна запитати учнів, що вони хотіли б дізнатися з цього розділу. Ця методика активізує пізнавальний інтерес учнів, створює позитивний емоційний настрій для майбутньої роботи.
2. Читання навчального тексту (повне або вибіркоче) з метою вирішення певної когнітивної проблеми або відповіді на питання. Текст читають молодші школярі частіше вголос за змістовими його частинами. Це дозволяє вчителю стежити за читанням і синхронізувати роботу класу. Не варто читати «ланцюжком», адже на уроках курсу «Я досліджую світ» читання не є самоціллю, а вирішує певне дидактичне завдання.
3. Складання плану навчальної статті і переказ плану. Для цього у статті виділяються і називаються логічні частини тексту.
4. Робота з термінами. Нові терміни зазвичай виділяються в тексті підручника кольором або шрифтом. Учні читають і повторюють його, виділяють у словнику. З ним проводиться термінологічна робота.
5. Організація самостійної групової або парної роботи з текстом. Для такої роботи вчитель може підібрати диференційовані завдання для роботи з текстом. При цьому часто використовуються не тільки основні тексти, але і додаткові. Під час роботи може бути обговорення прочитаного в парах або групах і колективне виконання завдань вчителя, потім один або кілька учнів звітують про роботу в класі.
6. Використання інструкцій у підручнику щодо проведення спостережень, дослідів, експериментів та практичних робіт. Іноді підручник дає «ключ» до практичної роботи з описом властивостей досліджуваних природних об'єктів. З ним діти звіряють отримані результати.
7. Робота з ілюстраціями. Якщо завдань до ілюстрацій нема у підручнику, то вчитель може використовувати прийоми порівняння: знаходити схожі чи відмінні ознаки об'єктів у тексті, групову чи індивідуальну роботу з форзацами підручника, ігрові прийоми з малюнками, опис об'єктів за ними тощо.
8. Робота з географічними картами. Вона може мати різноманітний характер: розпізнавання і озвучення географічних об'єктів, розташування на місцевості, знаходити відстані між ними за допомогою масштабу тощо. Така робота проводиться переважно у формі подорожі.

9. Відповіді на запитання після тексту. Питання можуть мати репродуктивний чи продуктивний характер. Відповіді на репродуктивні питання можна знайти в тексті, вони орієнтовані на перевірку засвоєння навчального матеріалу, а продуктивні передбачають застосування знань в нестандартних ситуаціях.

10. Виконання завдань, які вміщені в методичному апараті підручника. Це можуть бути завдання для проведення спостережень чи дослідів, створення моделей з паперу чи пластиліну, креслення схем тощо. Переважно такі завдання учні виконують вдома як завдання за вибором або обов'язкове.

Варто наголосити, що підручники початкової школи є багатофункціональними. Серед сукупності функцій сучасного підручника у педагогічних джерелах найчастіше дослідники вказують на трансформаційну, інформаційну, функцію систематизації, закріплення й контролю знань, самоосвіти, інтегруючу, координуючу, розвивально-виховну.

Науковець Н.Тализіна, за результатами дослідження виділила такі групи функцій:

- підручник як носій змісту навчання. Суть цієї функції полягає у відборі змісту навчання у відповідності до цілей;
- використання підручника для отримання відомостей про учня. Мова йде про можливість підручника у виявленні опорних знань та умінь за допомогою системи завдань, що розміщуються у підручнику перед початком вивченням кожної теми;
- формування мотивів навчання. Ця функція підручника може бути частково реалізована на основі системи проблемних завдань;
- розробка та введення навчальних завдань через використання засобів підручника на всіх етапах сприймання та осмислення навчального матеріалу, використання корекційних завдань [6].

У свою чергу С. Трубочова поділяє функції підручника на інваріантні, що не змінюються протягом всього часу установа навчальної книги, та варіантні, які піддаються впливу соціально-культурних змін [7, с.19].

У рамках нашого дослідження зосередимо увагу на виділенні функцій підручника для початкової школи. Сучасний підручник виконує освітню, розвивальну, виховну і дослідницьку функції. Освітня функція підручника полягає в забезпеченні процесу засвоєння учнями певного обсягу систематизованих знань відповідно до сучасного рівня розвитку конкретної науки, формуванні в учнів пізнавальних умінь і навичок.

Розвивальна функція підручника сприяє розвитку учня, формує його перцептивні, мнемонічні, розумові, мовні та інші здібності.

Виховна функція полягає в здатності підручника впливати на світогляд учня, його моральні, естетичні почуття, ставлення до праці, навчання, формувати й удосконалювати певні риси особистості школяра.

Управлінська функція передбачає програмування певного типу навчання, його методів, форм і засобів, способів застосування знань у різних ситуаціях.

Дослідницька полягає у спонуканні учня до самостійного розв'язування проблеми [8].

Важливим аспектом є осучаснення підручника. Орієнтири осучаснення освітнього процесу повинні знайти своє відображення у підручниках. Згідно впровадження в освітній процес компетентнісного та особистісно орієнтованого підходів, підручник як модель процесу навчання має відображати методичну систему діяльності вчителя, систему діяльності учня та зміст виучуваного матеріалу. Відповідно, у Наказі Міністерства освіти і науки України № 1183 від 31.10.2018 р. виділені функції сучасного підручника: «..., підручник має повноцінно реалізувати мотиваційну, інформаційну, діяльнісну, розвивальну, виховну, коригуючу (закріплення та самоконтролю) функції. Інноваційності підручникам нового покоління надасть наповнення їх змісту та методичного забезпечення управлінською функцією, яка сприятиме розвитку пізнавальної самостійності, ключових і предметних компетентностей, розвитку критичного мислення. Не менш важливою є реалізація в підручниках дослідницької функції, яка спонукає учня до самостійного пошуку та відкриття наукових понять (відповідно до програми) для вирішення повсякденних проблем» [4].

Отже, головне призначення підручника «Я досліджую світ», як системо твірною компонента природничої шкільної освіти, полягає в тому, щоб на належному науковому і методичному рівні та відповідно до вікових особливостей учнів забезпечити доступний програмний матеріал, максимально допомогти кожній дитині оволодіти новими знаннями, засвоїти, закріпити і навчити застосовувати їх у практичній діяльності.

Таким чином, сучасний підручник «Я досліджую світ», як навчальна книга, є важливим джерелом і засобом навчання, що здатний забезпечити результативну взаємодію вчителя та учнів початкової школи на всіх етапах процесу засвоєння знань. Зростання ролі та функцій підручника в реалізації програмних цілей і завдань сприятиме підвищенню якості освіти, спонукатиме до пошуку подальших шляхів його удосконалення та розвитку. Подальші наші дослідження будуть спрямовані на побудові завдань з використанням методичного апарату підручника.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Гільберг Т. Сучасний підручник «природознавство» для початкової школи: питання структури та організації змісту [Електронний ресурс] / Т. Гільберг, Т. Сак. – Режим доступу: <http://ipvid.org.ua/upload/iblock/e93/e9362cc2d54acdedcad5b08edfd376ce.pdf>.
2. Енциклопедія освіти / гол. ред. В. Г. Кремень. – К.: Юрінком Інтер, 2008. – 1040 с.
3. Кодлюк Я. П. Теорія і практика підручникотворення в початковій освіті: підручник для магістрів та студентів педагогічних ф-тів / Я. П. Кодлюк. – К.: Інформаційна агенція «Наш час», 2006. – 368 с.
4. Про затвердження Інструктивно-методичних матеріалів для проведення експертами експертиз електронних версій проектів підручників: Наказ Міністерства освіти і науки України № 1183 від 31.10.2018р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://mon.gov.ua/storage/app/uploads/public/5bd/c11/8e3/5bdc118e32ea9452929709.pdf>.
5. Савченко О. Я. Концепція нового підручника «Літературне читання» для початкової школи / О. Я. Савченко // Проблеми сучасного підручника: зб. наук. праць / ред. колегія; ред. О. М. Топузов. – К.: Педагогічна думка, 2012. – Вип. 12. – 784 с.
6. Талызина Н. Ф. Место и функции школьного учебника в учебном процес се [Електронний ресурс] / Н. Ф. Талызина. – С. 26–31. – Режим доступу: <https://istina.msu.ru/publications/article/3026940/>.
7. Трубачова С. Е. Трансформація функцій шкільного підручника в умовах компетентнісного підходу / С. Е. Трубачова // Проблеми сучасного підручника: зб. нак. праць / ред. кол., гол. ред. В. М. Мадзігон; наук. ред. О. М. Топузов. – К.: Педагогічна думка, 2011. – Вип. 11. – 800 с.
8. Чайка В. М. Основи дидактики [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://pidru4niki.com/15660212/pedagogika/pidruchniki_navchalni_posibniki

МУКАЧІВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

89600, м. Мукачево, вул. Ужгородська, 26

тел./факс +380-3131-21109

Веб-сайт університету: www.msu.edu.ua

E-mail: info@msu.edu.ua, pr@mail.msu.edu.ua

Веб-сайт Інституційного репозитарію Наукової бібліотеки МДУ: <http://dspace.msu.edu.ua:8080>

Веб-сайт Наукової бібліотеки МДУ: <http://msu.edu.ua/library/>